

Gothár Péter felkérte erre a fordításra, akkor nemcsak ők kérték fel, hanem még valaki. Nem kisebb ember, mint Kosztolányi Dezső költő, műfordító kolléga, aki a következőt írta Arany János fordításáról: „Sokáig, nagyon sokáig marandónak érezzük ezt a nemes szöveget, de —

aminthogy el sem tudunk képzelni egy másik János királyt vagy Hamletet — lehet, hogy valamikor, századok múltán, egy eljövendő nagy magyar költő, kinek a könnyűség lesz az ereje, még Arany János után is sikeresen szólaltatja meg ezt a darabot.”

peare kultikus pragmatikus színháza az új szövegek könyveket, úgy igénylik és fogyasztják nálunk manapság a kereső-kereskedő művész-színházak az új Shakespeare-fordításokat.

És mit szól ehhez a filológus, a kultusz klerikusa? Bólogat is, hümmög is. A színház efemer művészetével itt és most hódít; az irodalom marandóságra pályázik. Ami egy sikeres előadásban stílárius aktualitásaival ügyesen elhitegeti magát, nem biztos, hogy hiteles fordítás. Azt még össze kell vetni az eredetivel, tüzetesen megvizsgálni a prozódiját, a dikcióját, a tónusait, a trópusait, a szófüzéseit, a szójátékait — hogy jegyzetelhető kiadást lehessen belőle szerkeszteni. De hát ez a cél? Ez is. A korábbiaknál megbízhatóbb, költőileg erőteljesebb, újszerűségében autentikus változat létrehozása. Igen, a végső cél nem kevesebb, mint hogy (átmenetileg) valóra váljon a filológia állandó vágyálma: a mérvadó szöveg. Csakhogy milyen tekintetben mi adja a mérvet? Ugyanaz, mindig másként; egy-egy korszak irodalomtörténeti tudása és irodalmi ízlése.

A Shakespeare-tudós kétféle tekint. Tudnivaló buzgalmában kozmopolita, mint bármely szakértő bárhol a világon; a szövegértésben azonban lokálpatrióta, mint minden magyar irodalmár. Szeretné, ha az új fordításban mindaz benne lenne, amit ma Shakespeare-ről tudni lehet, s hozzá még az is, amit legjobb formájában a mai magyar irodalom magából előteremthet. A Shakespeare-fordítás az európai műveltség iskolázott nemzeti tehetség ismétlődő erőpróbája. Az írástudó tehát joggal aggódik, ha lehetséges költőnemzedékek nőhetnek fel anélkül, hogy erejüket Shakespeare-en próbára tehetnék volna. Nem mentség, hogy ezért-azért nem volt rá alkalmuk. Annál fontosabb, hogy az irodalmi ügymenetben honnan várható ilyen alkalom. Tudjuk mindnyájan: még leginkább a színházról.

Évek óta tapasztalom, hogy a magyar Shakespeare ügye sürgetőbben érdekli a színházat, mint a tudományt. Foglalkozik vele, áldoz rá, hiszen belőle él. Évadról évadra üzemszerűen munkába veszi, s új előadásaihoz új szövegeket termel. Jó néhány ezek közül nyomtatásban is olvasható. Olvasom figyelemmel; figyelem, hogyan szól Shakespeare mai-magyarul. Többnyire okosan, érthetően, cicomázatlan fogalmazásban, fegyelmезetten visszafogott ritmikus élőbeszédben, mely nem annyira a nagy lélegzetű verstől kölcsönzi a hangját, mint inkább az értelmes prózától. Semmi baj. Az intelligencia: shakespeare-i erény. Hiszem és remélem hát, hogy ebből az intellektuális fogantatású interpretációból lehet valami; s ami van, azt szeretettel fogadom. Mint most éppen a *Szentivánéji álom* két újabb fordítását.

Szeretettel nem kisebbíti, hogy Arany János jubileumi remekét százharminc év múltán is

önnehasználatos
K GÉHER ISTVÁN

A SZENTIVÁNEJI ÁLOM ÚJ FORDÍTÁSAI

Ha változnak az idők, Shakespeare velük változik. Az utóbbi évtizedekben például mintha ismét teret hódítana az a felfogás, hogy a brit költőóriás mégiscsak színpadi szerző. Azaz: hogy költészetének örök értékei elválaszthatatlanok a közönséggel telt ház rituális pillanatától, amelyből egykor támadtak, s amelyben mindenkor feltámadhatnak. Megjelennek és elfognak persze az egyedi és összkidadások, ám az olvasmány halott betű maradna, ha a dramatizált képzelet élményként újra nem teremtené, mondjuk, mint egy-egy revelatív előadás reményét. A könyvből nem passzusokat kell idézni, hanem szellemet — ezt sugallja az újabb szemlélet, míg erélyesen átértelmezi a hagyomány leckéjét, s közben magát a textust is kikezdi.

Kérdéssé lett, hogy mit is tiszteljünk a nyomtatott betűben: a kielégítően megvalósult végeredményt vagy a szükséges kezdeményezés nyomára vezető lehetőséget? Kérdés, hogy mi az írást éltető „valódi szükség”. Az élő színházban nem kanonizált szentszövegre van szükség, amit ünnepélyesen felmondathat valamiféle muzeális pódiumi kiállítás keretében, hanem mondható, játszható, hatékony beszédre, mely a valóság illúziójával artikulálni képes az ősrítus korszerűsített ihletét. A modern színház tiszteletlen, agresszív, kérdezősködően követelőző; másként nem is felelhetne meg a maga támasztotta művészi követelménynek, csakis így teheti a dolgát alázatosan és átszellemülten. A magyar rendező és színész, ha magáévá akarja tenni a shakespeare-i inspirációt, szükségképp belekap (legalább egy gesztus, egy megrendelés erejéig) a műfordításba is, mert az elsajátítás és a kisajátítás egyaránt hozzátartozik az alkotó birtokbavételhez. Mint annak idején Shakes-

Jelenet a Csányi János rendezte Szentivánéji-ből

szégyentelenül szeretem. Szívesen mondogatom: „Ide nekem az oroszlánt is.” Vagy: „Miféle rongyon-gyűlt lármás had ez...?” Egy-egy ilyen mondatot nem lehet elfelejteni, és nehezen lehet másikkal helyettesíteni. Mindamellet elismerem, hogy a dialógus zömére jellemző társalgási modor ódivatúan szemérmes és negédes. A magyar Shakespeare-kánonban ez az egyetlen kegyeletesen megőrzött XIX. századi vígjátékfordítás, s ha nem Aranyé lenne, alighanem ezt is régiségként utalta volna a kegyetlen idő. Hiába, a „könnyed” stíluselem — a szerelmi enyelgés szigorúan korhoz kötött kifejezőmódja — avul el a leggyorsabban és a legmenthetetlenebbül. Így van. De mert Aranyé, mégis van a fordításban valami kortalanul szerethető. A vajákosság és a bumfordiság, a tündérekben és a mesteremberekben testet öltő dionüszoszi-arisztophaneszi őskomikum mágikusan archaikus nyelvi mélyrétege. Mely borzongató „szörnyű vígságával” meg-megjelenik a dráma nagy pillanataiban, csak sajnós szórványosabban annál, semhogy betölthetné a jelenetről jelenetre haladó darabot. A telt házat itt és most kielégíteni: ránk maradó feladat. Ha nem is túlszárnyalni, mindenesetre stílusosan egységesíteni, koncepciójában (merészebb erotikával, intimebb retorikával) modernizálni lehet és kell bizony a klasszikusságától túlsúlyosodott, azaz vígjátéknak közönségesen elnehezült fordításszöveget.

Helye van tehát az újító vállalkozásnak. És helyt is áll magáért a két vállalkozó — Csányi János színész-rendező csakúgy, mint Nádasdy Ádám nyelvtörténész-költő —, egy-egy imponálóan végbevitt, ambiciózus munkával, melyen élvezetesen érződik a jó mulatság öröme. A passzionátus elszántság hasonló, a szándék és a praxis különböző. Csányi a maga dramaturgjaként, a maga produkciójához (Eörsi István példájának tanulságait megfontolva) figyelmesen felhasználja és vigyázatosan átkölti Aranyt; Nádasdy a versenykihívást bajnokilag közhírré téve (valamelyest talán Mészöly Dezső vívómódorában) radikálisan érvényesít egy frissítően provokatív felfogást. Csányi a szabatos verselés iskolagyakorlataiban a szövegűség optimumát keresi, s ahol rátalál, ott tünényesen vizsgálják. (Például „Vadrózsát tűzők szörőd bársonyába, / És szép nagy füleid felcsókolom.” IV. 1. 2–3.) Nádasdy a fölényesen gyakorlott verselő játékos kedvvel parádéztatja szellemét, s minduntalan meglep elegáns megoldásaival, melyek egyszerre pontosak és frapársak, keresetten frivolak és megejtően természetesek. (Például „Ne, Lysander, nem kell a hősködés. / Na és — szereti Hermiát! Na és?!” II. 2. 107–8. Vagy: 84.) „Most tánczenét! Felkérhetem a hölgyet?” V. 1. 84.)

A kétféle megközelítésmód már-már ellentétesnek tűnhet, noha az eredmény különös meg-

Kiss Eszter (Hermia) és Rajkai Zoltán (Lysander) a Katona József Színház előadásában (Konc Zsuzsa felvételei)

egyezéseket is mutat. Szembeötlök például, hogy mindkét verzió újrakanyarított beszélőnevekkel fazonírozza ki a bohózati kézművesfigurákat... Na, ezen majd még elvitatkozhatnak egy sort a filológusok!... Ilyen minőségemben egyelőre jobbnak látom tartózkodni az elvi állásfoglalástól, és személyes benyomás alapján a minősítésre is csak feltételes módban ragadtatom magam. Először: ha a rendező sem marad el a fordító mögött, Csányi János egy emlékezetes elő-

adással gazdagíthatja a hazai színháztörténetet. Másodsor: Nádasdy Ádám szövege, ha a közölség tartósan magára ismer benne, akár marandó Shakespeare-fordításnak is bizonyulhat. Majd bizonyít és ítél az idő. Itéletének elébe vágva teljes meggyőződéssel (harmadszorra) ennyit mondhatok: a két új magyar *Szentivánéji álm* méltó rá, hogy az olvasó megismerje és teljesítményként elismerje. Ámde mi lesz, ha az elkövetkező években a színházak újabb fordításokkal fognak előállni? A filológia nem félti Shakespeare-t a műfordítói szabad versenytől. Ha még bővebb lesz a választék: *jó lesz*.

A két fordítást a mellékletben közöljük. A szerk.